

Nazivlje u Markovićevoj *Etici*

Bojan Marotti*
bojan.marotti@zg.t-com.hr

<https://doi.org/10.31192/np.16.3.5>

UDK: 1Marković, F.
811.163.42'373.46:1

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljeno: 8. kolovoza 2018.

Prihvaćeno: 22. rujna 2018.

Hrvatski filozof i književnik Franjo pl. Marković u svome je filozofiranju veliku pozornost posvećivao nazivlju, i to kako nazivlju općenito, tako posebice filozofskom nazivlju. Ta se njegova skrb za nazivlje u ovome članku pokazuje na primjeru Etike. Iz toga je spisa odabrano dvjesto riječi, od kojih se većina može smatrati filozofskim ili, u širem smislu, znanstvenim nazivcima, ali ima među njima i takvih koje pripadaju u opći jezik. Da bi se provjerilo koliko je od tih riječi potvrđeno u hrvatskome jeziku, odabrano je šest hrvatskih rječnika, i to: Parčičev Vocabolario croato-italiano (1901.), Akademijin rječnik (1880.-1976.), Broz-Ivekovićev Rječnik hrvatskoga jezika (1901.), Šonjin Rječnik hrvatskoga jezika (2000.), Anićev Veliki rječnik hrvatskoga jezika (2004.) i Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika glavne urednice Ljiljane Jojić (2015.). Potom je provedena usporedba i izvršena potanka raščlamba. Zaključak je da najviše navedenih Markovićevih riječi postoji u Akademijinu i u Parčičevu rječniku, nešto manje od 55 %, dočim preostala četiri rječnika imaju ili malo manje od 20 % (Broz-Iveković, Šonje i Anić) ili malo više od 20 % (Jojić). Ti podatci istodobno pokazuju i Markovićevu skrb za (filozofsko) nazivlje, ali ujedno i stanje u kojem se danas nalazi hrvatski (književni) jezik, što posebice vrijedi za rječnike »suvremenoga« jezika, gdje se može potvrditi jedva dvadesetak posto navedenih riječi. A valja biti svjestan da bi taj postotak zacijelo bio još porazniji da se sličnoj razglobi podvrgne golema Markovićeva Logika. Na kraju se predlaže da se kritički objavi cjelokupna Markovićeva ostavština, i to ne samo zato da bi Markovićeva misao bila dostupna, nego i zato da se omogući uvid u silno bogatstvo filozofskoga nazivlja koje nam u svojim djelima nudi Franjo pl. Marković.

Ključne riječi: *Franjo pl. Marković, etika, (filozofsko) nazivlje, hrvatski rječnici, povijest hrvatskoga jezika, hrvatski književni jezik.*

* Dr. sc. Bojan Marotti, Zavod za povijest i filozofiju znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb.

I upravo ovo je znamen i vrijednost našega nastojanja oko znanosti na našem narodnom jeziku, da nam je tim dozvoljen i baš otvoren potrebni svesvjetski vidokrug [...].

Franjo pl. Marković

Uvod

U dvama arhivima Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – u (glavnome) Arhivu HAZU te u Arhivu Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU – čuva se bogata ostavština hrvatskoga filozofa, klasičnoga filologa, književnika, kazališnoga i književnoga kritičara Franje pl. Markovića (1845.-1914.), prvoga profesora filozofije na obnovljenome Zagrebačkome sveučilištu (1874.). U filozofskome se dijelu te ostavštine najvećim dijelom nalaze Markovićeva predavanja, ili pak pripreme za predavanja, i to različitoga stupnja dovršenosti. Marković je na Sveučilištu predavao sve do odlaska u mirovinu (1909.), a povremeno i poslije – gotovo do smrti. Primjerice, još je u lipnju 1914. imao predavanja iz etike, a umro je 15. rujna iste godine.

Marković je predavao gotovo sve filozofske struke, od logike do estetike, pa i neke znanosti koje danas ne smatramo dijelovima filozofije, primjerice psihologiju i pedagogiju. Budući pak da se je za svoja predavanja pismeno pripremao, tj. ili ih je u potpunosti unaprijed sastavljao, ili ih je djelomično zapisivao u obliku opsežnih bilježaka, posve je razumljivo da je broj spomenutih rukopisa neobično velik. K tomu, Marković je pojedine predmete predavao dugi niz godina, dakle »ciklički«, pa je svoja predavanja postupno nadopunjavao, tako da su ona s vremenom postajala dvostruko, pa i trostruko veća negoli što su bila u trenutku kada je taj predmet započeo predavati. Neka je od tih predavanja naknadno redigirao i očevidno pripremao za objavljivanje.¹ Tako je, primjerice, bilo s predavanjima iz estetike, koja je pod naslovom *Razvoj i sustav obćenite estetike* sam objavio godine 1903.² Na žalost, od onih rukopisa koji se čuvaju u Arhivu HAZU, do danas je objavljeno vrlo malo. Od neobjavljenih treba svakako spomenuti za objavljivanje priređene rukopise *Uvoda u filozofiju* (više od 450 stranica), *Nauke o spoznaji* (više od 150 stranica) i *Povijesti filozofije* (gdje pojedini dijelovi nisu posve uređeni, ali primjerice rasprava o Leibnizu obaseže više od 100 stranica), potom predavanja iz psihologije (nešto manje od 650

¹ Vidi o tome potanje u mome članku: Bojan MAROTTI, O Markovićevim filozofskim rukopisima u arhivima HAZU, *Civitas Crisiensis*, 2 (2016), 109-152, posebice 115-119, tj. poglavlje Markovićeva rukopisna ostavština, odakle prenosim podatke.

² Vidi Franjo MARKOVIĆ, *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Zagreb, Nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1903. (pretisak: Split, Izdavačka radna organizacija LOGOS, 1981.).

stranica) i pedagogije (oko 500 stranica),³ te napokon predavanja iz *Logike*, koja su ujedno i najopsežnija.⁴

Od filozofskih pak rukopisa koji se čuvaju u Arhivu Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, dosad je objelodanjena samo *Etika*.⁵ O rukopisu *Etike*, kao i o ustroju toga spisa, potanko sam pisao u pogovoru navedenoga izdanja,⁶ pa bih ovdje ponovio samo osnovno. Ponajprije, taj rukopis nažalost nije očuvan u cjelini. Posrijedi je litografirani primjerak početnoga dijela *Etike*, pisan (vrlo čitljivo) različitim rukama na papiru veličine (približno) 26,5 cm x 21 cm, koji ima 150 stranica, a u kojem se nalaze *Uvod u etiku* i dio *Sustava etike*. Bit će da je primjerak nastao prijepisom s autografa, no naknadno je u nj unesen velik broj ispravaka, zacijelo Markovićevom rukom. Tomu valja pridodati i jedan izdvojeni list papira veličine (približno) 24,5 cm x 21 cm, ispisan obostrano, koji se svojim obrojem nastavlja na spomenuti litografirani primjerak, te je na dvjema njegovim stranama zapisano 151 i 152. Taj je list papira međutim autograf, tj. pisan je Markovićevom rukom. I to je ono što je u izdanju objelodanjeno i ujedno kritički priređeno.

U nas postoji neka vrsta »uvjerenja«, da ne kažem »predrasude«, da je Marković (prije svega) estetičar (što dakako ne stoji). Najbolji međutim način da se spomenuta »predrasuda« ukloni jest taj da se Markovićevi rukopisi objave. Svi, ili makar velika većina. Jer tada bi napokon njegova misao mogla biti proučena u svojoj cjelovitosti.

1. Markovićeva skrb za nazivlje

Poznato je da je Franjo pl. Marković u svome filozofiranju veliku pozornost posvećivao nazivlju, i to kako nazivlju općenito, tako posebice filozofskomu

³ Iz posebnoga Markovićeva rukopisa *Uvod u pedagogiku* objavljena su dosad dva ulomka. Priredio ih je Ivan ČEHOK, i to: *Uvod u pedagogiku*, u: Franjo ZENKO, *Novija hrvatska filozofija*, Zagreb, Školska knjiga, 1995, 115-121 (*Hrestomatija filozofije*, sv. 10), te *Sustav općenite pedagogike*, u: Zenko, *Novija hrvatska filozofija...*, 122-128. Objavljen je i rukopis pod naslovom *Posebna gimnazijska pedagogika*, a priredio ga je Ante BEŽEN, i to kao: *Gimnazijska pedagogika* Franje Markovića (prvotisak prema izvornom rukopisu), *Napredak*, 149 (2008) 3, 351-368.

⁴ Iz Markovićeve su rukopisne *Logike* dosad objavljena četiri ulomka. Dva je priredio Srećko KOVAČ, i to: *Logika, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 18 (1992) 35-36, 247-258, te *Vrsti sudova po njihovih oblicih, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 19 (1993) 37-38, 251-265. Preostala sam dva priredio kao posebne priloge uz dva svoja članka, i to: *Psihologijska podloga logici*, u: Stipe KUTLEŠA (prir.), *Filozofijsko djelo Franje pl. Markovića*, Zagreb, Matica hrvatska, 2016, 101-130, te *O riečih, Civitas Crisiensis*, 2 (2016), 125-147.

⁵ Vidi Franjo MARKOVIĆ, *Etika*, kritičko izdanje priredio i pogovor napisao Bojan Marotti, Zagreb, Matica hrvatska, 2016.

⁶ Vidi Bojan MAROTTI, Franjo pl. Marković, u: Marković, *Etika...*, 199-241; usp. i prikaz navedene knjige: Bojan MAROTTI, Marković nije bio samo estetičar, *Nova prisutnost*, 15 (2017) 2, 300-309.

nazivlju.⁷ Nažalost, velik dio njegovih nazivaka sve do danas nije postao sastavnim dijelom hrvatske filozofije. Markovićev odnos prema nazivlju, upravo njegova skrb za nazivlje, jasno se vidi u svakome njegovu spisu. Ovdje bih tu njegovu skrb pokazao na primjeru *Etike*. U tu sam svrhu odabrao dvije stotine riječi iz toga spisa, od kojih se većina može smatrati filozofskim ili, u širem smislu, znanstvenim nazivcima, ali ima među njima i takvih koje pripadaju u opći jezik. Evo tih dvjesto primjera (ne tumačim pri tome značenje; ono što se nalazi u zagradi navodi sam Marković):

bezosjetben	izkvara
bezosjetbenost	izmir
bezosjetovan	izmirba
bićan	iznebiti
biće (substancija)	izvršba
bićnost	izvrština
bistvo	jav
bivstvo	ječan
blagohlepac	jednobitan
blagohotan	jednosljedan (consequentan)
blagota (sreća)	kakvotan
bližika (svojta)	kolikotan
boljak	krivorota
činba	krivosudje (praejudicia)
činitba	ljepoćuće
čuvstvo	ljepoćutan
ćućenje	medjusobica (relacija)
ćutnja	miloćuće
dobrohotan	mišljevin
dobrohotnik	mrzotan
dobrohotnost	munjina
dopunak	nasporivanje
doumak	naumice
doznaja	nebićan
družljivost	nenauman
dvobir	nenaumice
dvobirak (alternativa)	nepredobitan
goj	nevrstnik
hoćenje	obastanak
hotnja	obićen
izbir (selekcija)	obret
izjav	obsežnost (extensivnost)

⁷ Usp. i Marotti, Franjo pl. Marković, u: Marković, *Etika...*, 204-205.

obstanak	preoblika
obzirčan (relativan)	prepuštaj
očut	presilje
odlučnost (intenzivnost)	pretega
odmjera	prietvorba
odredba (definicija)	prikor
odsajivalo	prikornost
ograničba	prirok
omjerje	prisilje
opravljati	prisudba
osebitost	pritruha
osjećalo	prividjaj
osjetben	priznaja
osjetbenost	razbirak
osjetovan	razglabanje
osobnički (subjektivni)	razmišljaj
ostan	razredba
označba	razumnik
palik	razvid
podmet	razvrstba
podređenost (inferiornost)	riek (terminus)
pogodljivost	samodružan (relativan)
pohtievati	samoseban (apsolutan)
pohtjeti	samosilnik
pojasnitba	samosvojan (autonoman)
pokraćenica	samotvoran
pokretalica	samovladalac
pomišljaj	samoživstvo (egoizam)
pomjestan	sasobica
poreznik	sastavina
porječnost	sgodjaj
porjeka	složaj
posljedak	sljednji
postupica (gradacija)	snemiliti se
posvojitba	sobstvo
povodjaj	spojevina
pozbiljen	sporazumak
pra	sporazumnik
pravoslavlje	stanovit
predsuda	sućutje
pregledba	sućutnik
preobličba	supor

suprotak	usudan (fatalističan)
suprotivština	usudstvo (fatalizam)
suprotnik	usvjestan
suvrst	utvora
svebiće	utvoran
svjestit	uzajmica (relacija)
svojiti	uzbiljina
svojtljivost	uzročnost
svrhunaravan	uztrajnost (protenzivnost)
šara	vidok
tjelesnoćutan	vladohleplje
trenovan	vriednik
tvor	vrjednoća
tvorilo	vrstnoća
učin	zadružnost (altruizam)
udobravanje	zakonarstvo
udružba	zakonost
ujedinitba	zarodak
ujedinjenost (koncentracija)	zasobica
umjera (ekvilibrij)	zasobični
umotvor	zasobni
umotvorina	zločinica
umstveni	zločinstvo
upravljalo	zlohottnost
usilan	zlost
usiljenost	značajnost

Da bi se provjerilo koliko je tih riječi potvrđeno u hrvatskome jeziku, odao sam šest hrvatskih rječnika. Kažem »potvrđeno«, dakle ne koliko ih je doista zaživjelo, jer za to bi bila potrebna raščlamba svih filozofskih djela pisanih hrvatski, nego koliko je od tih riječi, recimo, »zapisano«. Evo koje sam hrvatske rječnike uzeo u obzir (u uglatim zagradama navodim pokratu):

- Dragutin PARČIĆ, *Vocabolario croato-italiano*, terza edizione corretta ed aumentata, Zara, Tipografia editrice »Narodni List«, 1901. (pretisak: Zagreb, ArTresor studio, 1995.) [PARČIĆ]
- *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. I-XXIII, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880.-1976. [ARj]
- Ivan BROZ, Franjo IVEKOVIĆ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, sv. I-II, Zagreb, Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek), 1901. [BI]
- Jure ŠONJE (gl. ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, 2000. [Š]

- Vladimir ANIĆ, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, priredila Ljiljana Jojić, Zagreb, Novi Liber, 2004. [A]
- Ljiljana JOJIĆ (gl. ur.), *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb, Školska knjiga, 2015. [J]

Budući da je Parčićev rječnik hrvatsko-talijanski, tj. jedini hrvatsko-inojezični rječnik od šest odabranih, u preglednici navodim i talijanske otpovjednice. Pri tome ne donosim sva značenja koja ima Parčić, nego samo ona koja su filozofski »zanimljiva« (ili »najzanimljivija«). Primjerice, za riječ *biće* Parčić navodi ove talijanske otpovjednice:⁸ »1) *ente*; 2) *essenza*; 3) *esistenza*; 4) *condizione di vita*; 5) *facoltà o averi, sostanze (in beni stabili)*.« Od tih sam značenja uzeo ova tri: *ente*, *essenza* i *esistenza*. K tomu, kada se jedna riječ upućuje na drugu, navodim značenja te druge riječi. Tako Parčić riječ *jednobitan* (kao i *jedinobičan* i *jednobistven*) upućuje na *jedinosučan*, što pak na talijanski prevodi kao *consustanziale*.⁹ Stoga i ja uz *jednobitan* donosim *consustanziale*. Što se ostalih rječnika tiče, bilježim samo imaju li dotičnu riječ ili ju nemaju (znakovima + i –).

Parčićev *Rječnik hrvatsko-talijanski* i Broz-Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika* objelodanjeni su iste godine, tj. 1901. Pripadaju međutim posve različitim jezikoslovnim školama, pa im se utoliko i pristupi hrvatskomu (književnomu) jeziku uvelike razlikuju. Štoviše, upravo je ta godina, na neki način i prekretnica u novijoj povijesti hrvatskoga (književnoga) jezika. I doista, »posustajanje« Zagrebačke filološke škole, jasno vidljivo nakon Veberove smrti godine 1889., te posebice tijekom devedesetih godina devetnaestoga stoljeća, kao da dopi-jeva do svoga vrhunca, ili svoga veličanstvenoga »kraja«, velebnim Parčićevim objavkom, jednim od zacijelo najboljih hrvatskih rječnika. S druge pak strane, Broz-Ivekovićev rječnik, ili kako ga katkada zovu – »prošireni Vuk«,¹⁰ uz Brozov pravopis (1892.)¹¹ i Maretićevu slovnicu (1899.),¹² označuje ono što se u našem jezikoslovlju voli nazivati »pobjedom hrvatskih vukovaca«. A i Akademijin rječnik pripada velikim dijelom toj istoj školi, jer je, posebice u svojim počecima, kada ga je obrađivao Đuro Daničić, bio izrazito nesklon Zagrebačkoj školi.

Što se pak tiče triju preostalih rječnika, sve su to rječnici suvremenoga hrvatskoga književnoga (ili »standardnoga«) jezika, a objelodanjeni su u razmaku

⁸ Vidi Parčić, *Vocabolario croato-italiano...*, 22.

⁹ *Isto*, 303-304.

¹⁰ Misli se na drugo izdanje Vukova rječnika od godine 1852. Vidi Vuk Stefanović KARADŽIĆ, *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskijem riječima*, Beč, Štamparija jermenskoga namastira [tako!], 1852. (zapravo: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачким и латинским ријечима*, Беч, Штампарија јерменскога намастира, 1852.).

¹¹ Vidi Ivan BROZ, *Hrvatski pravopis*, Zagreb, Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1892.

¹² Vidi Tomo MARETIĆ, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1899.

od petnaest godina. Posljednji, *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, ujedno je i najveći od njih. Ali evo kako izgleda preglednica:

MARKOVIĆ	PARČIĆ	ARj	BI	Š	A	J
bezosjetben	–	–	–	–	–	–
bezosjetbenost	–	–	–	–	–	–
bezosjetovan	–	–	–	–	–	–
bićan	–	–	–	–	–	–
biće	<i>ente; essenza; esistenza</i>	+	+	+	+	+
bićnost	–	–	–	–	–	–
bistvo	<i>essenza; sostanza</i>	+	–	–	–	+
bivstvo	<i>essenza; sostanza</i>	+	–	+	+	+
blagohlepac	–	–	–	–	–	–
blagohotan	–	+	–	–	+	+
blagota	–	+	+	–	–	–
bližika	<i>un vicino, stretto parente</i>	+	+	–	–	–
boljak	<i>miglioria</i>	–	–	–	–	–
činba	<i>azione</i>	+	–	–	+	+
činitba	<i>effettuazione</i>	–	–	+	+	+
čuvstvo	<i>senso; sentimento</i>	+	+	+	+	+
ćućenje	<i>sentimento; senso</i>	+	+	–	+	–
ćutnja	<i>sentore</i>	+	–	+	–	+
dobrohotan	<i>benevolo</i>	+	–	+	+	+
dobrohotnik	–	+	–	–	–	–
dobrohotnost	<i>benevolenza</i>	+	–	+	+	+
dopunak	<i>completamento, supplemento</i>	–	–	–	–	–
doumak	<i>argomentazione; sillogismo</i>	–	–	–	–	–
doznaja	–	–	–	–	–	–
družljivost	<i>socievolezza, affabilità</i>	–	–	–	–	–
dvobir	<i>alternativa, scelta tra due oggetti</i>	–	–	–	–	–
dvobirak	–	–	–	–	–	–
goj	<i>tranquillità; educazione</i>	+	+	–	–	–
hoćenje	<i>il volere; volontà</i>	+	+	–	–	–
hotnja	–	+	–	–	–	–
izbir	–	–	–	–	–	–
izjav	–	–	–	–	–	–
izkvara	–	–	–	–	–	–
izmir	–	–	–	–	–	–
izmirba	–	–	–	–	+	+
iznebiti	<i>sconciare ili parto, abortire</i>	+	+	–	–	–
izvršba	<i>effettuazione; esecuzione</i>	+	–	–	–	–
izvrština	<i>pregio, eccellenza</i>	+	+	–	–	–
jav	<i>risposta alla chiamata; voce</i>	+	+	–	–	–

ječan	<i>affermativo; positivo</i>	+	-	-	-	-
jednobitan	<i>consustanziale</i>	+	-	-	-	-
jednosljedan	-	-	-	-	-	-
kakvotan	-	-	-	-	-	-
kolikotan	-	-	-	-	-	-
krivorota	<i>falso giuramento, spergiuro</i>	+	-	-	-	-
krivosudje	-	+	-	-	-	-
ljepoćuće	-	-	-	-	-	-
ljepoćutan	-	-	-	-	-	-
medjusobica	-	-	-	-	+	+
miloćuće	-	-	-	-	-	-
mišljevin	-	-	-	-	-	-
mrzotan	-	+	-	-	-	-
munjina	<i>elettricità</i>	+	-	-	+	+
nasporivanje	-	-	-	-	-	-
naumice	<i>bella posta, di proposito</i>	-	-	-	-	-
nebičan	-	-	-	-	-	-
nenauman	-	-	-	-	-	-
nenaumice	-	-	-	-	-	-
nepredobitan	<i>invincibile</i>	+	-	-	-	-
nevrstnik	-	-	-	-	-	-
obastanak	-	-	-	-	-	-
obićen	-	-	-	-	-	-
obret	<i>la (cosa) scoperta, invenzione</i>	-	-	-	-	-
obsežnost	<i>estensione</i>	+	-	+	+	+
obstanak	<i>durata; sussistenza, esistenza</i>	+	-	+	+	+
obzirčan	-	-	-	-	-	-
oćut	-	+	-	-	-	+
odlučnost	<i>determinatezza, risolutezza</i>	+	-	+	-	+
odmjera	<i>commisurazione, determinazione</i>	+	-	-	-	-
odredba	<i>ordinamento; determinazione</i>	+	+	+	+	+
odsajivalo	-	+	-	-	-	-
ograničba	-	-	-	-	-	-
omjerje	-	-	-	-	-	-
opravljati	<i>sbrigare; amministrare</i>	+	+	+	-	+
osebitost	<i>particolarità</i>	-	-	-	-	-
osjećalo	<i>senso, organo di sensibilità</i>	+	-	-	-	-
osjetben	-	-	-	-	-	-
osjetbenost	-	-	-	-	-	-
osjetovan	-	-	-	-	-	-
osobnički	-	-	-	-	-	-
ostan	<i>pungolo, stimolo</i>	+	+	+	-	-
označba	<i>contrassegno; definizione</i>	-	-	-	-	-
palik	<i>imitazione, contraffazione</i>	+	+	-	-	-

podmet	<i>oggetto sottoposto; soggetto</i>	+	+	+	+	+
podređenost	<i>dipendenza (quale subalterno)</i>	+	-	+	+	+
pogodljivost	<i>agevolezza</i>	+	-	-	-	-
pohtievati	-	-	-	-	-	-
pohtjeti	-	-	-	-	-	-
pojasnitba	-	-	-	-	-	-
pokraćenica	-	-	-	-	-	-
pokretalica	-	-	-	-	-	-
pomišljaj	<i>pensiero, idea</i>	+	+	+	+	+
pomjestan	<i>locale</i>	+	+	-	-	-
poreznik	<i>collettore; contribuente</i>	+	-	+	+	+
porječnost	-	-	-	-	-	-
porjeka	-	-	-	-	-	-
posljedak	<i>conseguenza; esito, risultato</i>	+	+	+	+	+
postupica	<i>progressione</i>	+	-	-	-	-
posvojitba	-	-	-	-	-	-
povodjaj	-	+	-	-	-	-
pozbiljen	-	-	-	-	-	-
pra	<i>causa contenziosa, lite</i>	+	-	-	-	-
pravoslavlje	<i>scienza di diritto, giurisprudenza</i>	+	-	-	-	-
predsuda	<i>pregiudizio, opinione preconcepita</i>	+	-	-	-	-
pregledba	<i>revisione, ispezione</i>	+	-	-	-	-
preobličba	-	-	-	-	-	-
preoblika	-	-	-	+	+	+
prepuštaj	-	-	-	-	-	-
presilje	<i>baldanza, soperchieria</i>	-	-	-	-	-
pretega	<i>preponderanza, prevalenza</i>	+	+	+	+	+
prietvorba	-	-	-	-	-	-
prikor	<i>rimprovero; onta, vituperio</i>	+	-	-	-	-
prikornost	-	-	-	-	-	-
prirok	<i>predicato</i>	+	+	+	+	+
prisilje	<i>costringimento, coazione</i>	-	-	-	-	-
prisudba	-	-	-	-	-	-
pritruha	<i>piccola magagna, imperfezione</i>	+	-	-	-	-
prividjaj	-	-	-	-	-	-
priznaja	<i>ricognizione</i>	+	-	-	-	-
razbirak	-	-	-	-	-	-
razglabanje	-	+	+	+	-	+
razmišljaj	-	+	-	-	-	-
razredba	<i>ripartimento; classificazione</i>	+	+	+	-	+
razumnik	<i>un assennato, intelligente</i>	+	-	-	-	+
razvid	<i>disamina; verificaione</i>	-	-	-	-	-
razvrstba	-	+	-	-	-	-
riek	<i>frase; periodo; sentenza</i>	+	+	+	+	-

samodružan	–	–	–	–	–	–
samoseban	<i>considerato in sè</i>	+	–	–	–	–
samosilnik	<i>tiranno, despota</i>	+	–	–	–	–
samosvojan	<i>privato, personale; indipendente</i>	+	–	+	+	+
samotvoran	<i>semplice, naturale; fatto d' un sol pezzo</i>	+	+	–	–	+
samovladalac	<i>monarca</i>	+	–	–	–	–
samoživstvo	<i>vita solitaria, da misantropo</i>	+	–	–	–	–
sasobica	–	–	–	–	–	–
sastavina	<i>parte componente o costitutiva</i>	+	–	–	–	–
sgodjaj	<i>avvenimento; compiacimento</i>	+	–	–	–	–
složaj	<i>combinazione</i>	+	–	–	–	–
sljednji	<i>ultimo</i>	–	–	–	–	–
snemiliti se	<i>non commiserare</i>	+	–	–	–	–
sobstvo	<i>persona</i>	+	–	–	–	–
spojevina	–	–	–	–	–	–
sporazumak	<i>cointelligenza, accordo</i>	+	–	–	–	–
sporazumnik	–	–	–	–	–	–
stanovit	<i>fermo, costante, stabile</i>	+	+	+	+	+
sućutje	–	–	–	–	–	–
sućutnik	<i>nervo simpatico</i>	–	–	–	–	–
supor	–	+	–	–	–	–
suprotak	–	–	–	–	–	–
suprotivština	<i>contrarietà, protervia</i>	+	+	–	–	–
suprotnik	–	+	–	–	–	–
suvrst	<i>specie omogenea</i>	+	+	–	–	–
svebiće	–	+	–	–	–	–
svjestit	–	–	–	–	–	–
svojiti	<i>attribuire o ascrivere a sè</i>	+	+	+	–	–
svojtljivost	<i>amore della parentela</i>	–	–	–	–	–
svrhunaravan	–	+	–	–	–	–
šara	<i>colore</i>	+	+	+	+	+
tjelesnoćutan	–	–	–	–	–	–
trenovan	–	–	–	–	–	–
tvor	<i>opera; manifattura</i>	+	–	–	–	–
tvorilo	<i>forma</i>	+	+	+	+	+
učin	<i>conseguenze d' un fatto (criminoso)</i>	+	+	–	–	–
udobranjanje	–	+	+	–	–	–
udružba	–	–	–	–	–	–
ujedinitba	–	–	–	–	–	–
ujedinjenost	–	–	–	–	+	+
umjera	<i>equilibrio</i>	+	–	–	–	–
umotvor	<i>prodotto d' arte (nobile)</i>	+	–	+	+	+

umotvorina	<i>prodotto d' arte (nobile)</i>	+	+	+	+	+
umstveni	<i>razionale</i>	+	-	-	-	-
upravljalo	-	-	-	-	-	-
usilan	<i>violento, forzoso</i>	+	-	-	-	-
usiljenost	<i>affettazione</i>	+	-	+	+	+
usudan	-	+	-	-	-	+
usudstvo	-	+	-	-	-	-
usvjestan	<i>me ne ricorderò bene</i> (ta mi je č)	-	-	-	-	-
utvora	<i>idea falsa, chimera; spettro, fantasma</i>	+	+	-	-	-
utvoran	-	-	-	-	-	-
uzajmica	-	+	-	-	+	+
uzbiljina	-	-	-	-	-	-
uzročnost	-	-	-	-	-	-
uztrajnost	<i>perseveranza</i>	+	-	+	+	+
vidok	<i>vedetta; testimonio oculare</i>	+	-	-	-	-
vladohleplje	-	-	-	-	-	-
vriednik	<i>uomo idoneo, abile; un galantuomo</i>	-	-	-	-	-
vrjednoća	<i>pregio; valore</i>	+	+	+	+	+
vrstnoća	<i>valentia, bravura</i>	+	+	+	+	+
zadružnost	-	-	-	-	-	-
zakonarstvo	<i>legislazione</i>	-	-	-	-	-
zakonost	<i>legalità; legittimità</i>	+	-	-	-	-
zarodak	<i>embrione</i>	+	-	-	-	-
zasobica	<i>donna rapita</i>	+	+	-	-	-
zasobični	-	-	-	-	-	-
zasobni	<i>consecutivo</i>	-	-	-	-	-
zločinica	-	+	-	-	-	-
zločinstvo	<i>azione cattiva, misfatto; delitto</i>	+	+	+	+	+
zlohotnost	<i>malevolenza</i>	+	-	-	-	-
zlost	<i>cattiveria, malignità</i>	+	-	-	-	-
značajnost	<i>fermezza di carattere</i>	+	-	+	+	+
200	108	109	38	37	38	46

Kao što se vidi, najviše je navedenih Markovićevih riječi potvrđeno u Akademijinu i u Parčićevu rječniku, nešto manje od 55 %, dočim preostala četiri rječnika imaju ili malo manje od 20 % (Broz-Iveković, Šonje i Anić) ili malo više od 20 % (Jojić).

2. Tumačenje

Ipak, treba pri tome, posebice kada je riječ o Parčićevu rječniku, biti na oprezu, jer premda neki Markovićeви primjeri nisu u njem izričito zapisani, nađu se kadšto riječi od kojih se one navedene lako mogu izvesti. U takvim bi se slučajevima moglo govoriti o »prikrivenoj« potvrđenosti. Primjerice, Marković ima glagolnu imenicu *nasporivanje*, od glagola *nasporivati*, koju ne nalazimo u Parčića (kao ni navedeni glagol), ali se zato u njegovu rječniku nahodi glagol *nasporiti* (*accrescere, aumentare; render profittevole*),¹³ od kojega je izveden (učestali) glagol *nasporivati*. Značenje glagola *nasporiti* (talijanski *accrescere*) valja razumjeti kao 'činiti da se što god sporo troši (te stoga da bude izdašno, obilno)', pa otuda 'povećavati', 'umnožavati'. Parčić k tomu navodi i imenicu *naspor* [*aumento, accrescimento; (gram.) rinforzamento*].¹⁴

Prema *nasporiti* birani bi ili uzorni lik toga učestalog glagola bio *nasporávati* (a ne *nasporívati*), pa bi glagolna imenica glasila *nasporávānje*. Taj birani lik u svome prijevodu babilonskoga spjeva *Enūma eliš*, s akkadskoga izvornika, rabi i profesor Bulcsú László. Tako se, primjerice, za boga Marduka kaže da »razmještā p'āše i pojišta te nasporāvā st'aje« [posrijedi je Lászlóov zapis hrvatskoga naglaska dvonadslovnim sustavom s nenavodom (još se zove i dvoznaki prosti); u Vuk-Daničić-Budmani-Maretićevu petonadslovnome sustavu navodak bi izgledao ovako: »razmještā pāše i pōjišta tē naspōrāvā stāje«].¹⁵ Štoviše, profesor László rabi i imenicu *nasporitelj* (»nasporitelj z'ělja«, tj. »naspōritelj zělja«),¹⁶ kojoj u bilješci značenje određuje ovako: »'umnožitelj, pospješitelj'« (tj. »'umnōžitelj, pospjēšitelj'«).¹⁷

Slično bi se »prikrivena« potvrđenost mogla ustvrditi i za Markovićevu imenicu *ujedinitba*, koju Parčić ne navodi, ali ima *ujedinba* (*unione, accordo*),¹⁸ ili pak za glagolnu imenicu *razglabanje*, koju Parčić također ne navodi, ali ima glagol *razglabati* (*commentare, discutere*).¹⁹ A tako i za niz drugih primjera. Recimo, Marković ima pridjev *dobrohotan*, izvedenicu *dobrohotnik*, koja označuje nositelja takve osobine, te mislenu imenicu *dobrohotnost*. Parčić međutim navodi samo *dobrohotan* i *dobrohotnost* (*benevolo* i *benevolenza*), ali ima i glagol *dobrohotjeti* (*voler bene, amare*).²⁰ Takvi bi i slični primjeri govorili u prilog

¹³ Vidi Parčić, *Vocabolario croato-italiano...*, 483.

¹⁴ *Isto*.

¹⁵ László je prijevod prvi put objavio godine 1976. u *Književnoj smotri*, 8 (1976) 26-27, 5-20. Ovdje navodim prema knjizi: Bulcsú LÁSZLÓ, *Hvalopj'ev S'ünču*, akkadski pjesmotvori u hrvatski pretočeni i komentarima popraćeni po Bulcsú Lászlóu, (kao gost urednik) priredio i pogovor napisao Bojan Marotti, glavna urednica Zdravka Matišić, Zagreb, Odjel za orijentalistiku Hrvatskoga filološkog društva, 2012, 68 [*Pl'očica šestā*, (tj. *Plòčica šestā*), redak 124].

¹⁶ *Isto*, 70 [*Pl'očica s'edmā*, (tj. *Plòčica sědmā*), redak 2].

¹⁷ *Isto*, bilj. uz redak 2.

¹⁸ Vidi Parčić, *Vocabolario croato-italiano...*, 1055.

¹⁹ *Isto*, 840.

²⁰ *Isto*, 103.

tomu da je potvrđenost Markovićevih riječi u Parčićevu rječniku ipak nešto veća, recimo oko 60 %. A slično vrijedi i za Akademijin rječnik.

Pri određivanju potvrđenosti nisam uzimao u obzir razlike u pravopisu. Dakako, što se tiče Parčića, tu i nema razlika, jer i Marković i on, kao sljedbenici Zagrebačke filološke škole, pišu tvorbenim pravopisom (upravo »istim« pravopisom). To međutim nije slučaj s ostalim rječnicima. Tako primjerice Akademijin rječnik ima zapis *izvržba* za Markovićev lik *izvršba*,²¹ ili pak zapis *razvrzba* za *razvrstba*,²² što sam prihvaćao kao potvrđene riječi. Zanimljivo je međutim da se u Akademijinu rječniku nalaze oba ova zapisa: i *čimba* i *činba* (potonji se upućuje na prethodni),²³ tj. prvi prema izgovornome, a drugi prema tvorbenome pravopisu.

Osobit je primjer Markovićeva riječ *prietvorba*. I Parčićev i Akademijin rječnik imaju lik *pretvorba* (Parčić: *transformazione*; (teol.) *transustanziazione*),²⁴ što nisam uzimao kao potvrđenu riječ. Drugo bi bilo da je posrijedi drugačiji zapis sljednika jata u dugome slogu, tj. *prijetvorba*, kako se i danas gdjekada piše. No riječ je zapravo o dvama različitim tvorbenim uzorcima, gdje se prema jednome od njih taj sljednik jata ne pokraćuje (*prietvorba*, dotično *prijetvorba*), a prema drugome se pokraćuje (*pretvorba*, dotično *prjetvorba*). Kada bismo taj dvoglas pisali jednim znakom posvuda gdje mu je po podrijetlu mjesto, recimo dvoslovom *ie*, kako je to katkada običavao činiti profesor László, mogli bismo obilježiti duljinu, a po potrebi i kračinu, na prvome dijelu dvoglasa, tj. *priētvorba* prema *priētvorba* (poput, primjerice, *grād* 'naseljeno mjesto' prema *grād* 'tuća'). Dosljedno lászlóovski, valja obilježiti i mjesto visine tona (László: napjevka) tzv. oviskom, pa bismo imali ovako: *priētv'orba* prema *priētv'orba*. No, strogo uzevši, znak za kračinu i nije potrebno pisati, jer je kračina obilježena upravo time što nije zapisana duljina (tzv. navod nenavodom). U tome pak slučaju dobivamo *priētv'orba*, što bi bio uzorni lik, naime lik koji pripada biranom sustavu, te ujedno visokomu slogu jezika hrvatskoga (naglasak je dakle kratkouzlazni na dvoglasu).

Valja upozoriti na to da su neke od navedenih Markovićevih riječi potvrđene u pojedinim rječnicima, ali u drugačijem značenju (strogo bi se saussureovski reklo da je potvrđen samo označnik, *signifiant*, tj. lik riječi). Primjerice, za riječ *sućutnik*, koja u Markovića označuje osobu koja je sućutna, dakle nositelj takve osobine (kao što riječ *dobrohotnik* označuje onoga koji je dobrohotan),

²¹ Vidi *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. IV, 367. Ondje se kaže ovako: »Načineno u naše vrijeme od osnove glagola izvršiti nastavkom ba pred kojijem š glasi kao ž.« Pri tome se kao jedan od izvora navodi Šulekov njemačko-hrvatski rječnik, tj. riječ *Ausführung* (vidi Bogoslav ŠULEK, *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*, sv. I-II, Agram, Verlag der Franz Suppan'schen Buchhandlung, 1860.). Ali dakako, u Šuleka piše *izvršba* (sv. I, 132). Taj je svezak Akademijina rječnika obrađivao Petar Budmani.

²² *Isto*, sv. XIII, 776.

²³ *Isto*, sv. II, (redom) 25, 27.

²⁴ Vidi Parčić, *Vocabolario croato-italiano...*, 764.

Parčić ima *nervo simpatico* (no za pridjev *sućutan* navodi talijanski *compreso da simpatia, o da rammarico*).²⁵ Premda bismo očekivali da je u filozofskome nazivlju, u odnosu na opći jezik, značenje suženo, »specificirano«, ovdje zapravo imamo obrnut slučaj.

Katkada opet nije posrijedi suženo, nego posve drugo značenje. Tako za imenicu *zasobica* (obično: *vremena zasobica*), koja u Markovića znači 'susljednost', 'sukcesija', te tvori pojmovni par s imenicom *sasobica* (obično: *vremena sasobica*), koja pak znači 'istodobnost', 'koegzistencija',²⁶ Parčić ima *donna rapita* (*condotta a cavallo col rapitore*), tj. 'oteta žena', premda za pridjev *zasobni* navodi *consecutivo*.²⁷ I Akademijin rječnik za riječ *zasobica* kaže »oteta djevojka«,²⁸ te donosi više potvrda iz narodnih pjesama, a tako ima i Broz–Ivekovićev rječnik, gdje se kaže ovako:²⁹ »ugrabljena, oteta djevojka, koju otimač baci za se na konja, pa je onako za sobom nosi«. Markovićevu riječ *zasobica*, kao i njezino značenje, valja međutim izvoditi iz Stullijeva *Rjecsoslòxja* (1806.), gdje se nalaze riječi, upravo prilozi, *zasob* i *zasobice*,³⁰ za koje pak Stulli donosi najprije talijansku, pa potom i latinsku otpovjednicu, tj. *continuo* i *continuus*, a zatim navodi i primjer: »tridni zazob [tj. zasob], tridni zasobice, *tre giorni di seguito*, triduo perpetuo«, dakle 'tri dana u slijedu', 'tri dana bez prijekida', 'tri dana u kontinuitetu'.

Slično je i s Markovićevim riječima *medjusobica* i *uzajmica*, koje obje znače 'odnos', 'relacija'. Imenicu *medjusobica* nemaju ni Parčić, ni Akademijin rječnik, ni Broz–Iveković, ni Šonje, ali ju navodi Anić, i to u zapisu *međusobica*, i s takvim naglaskom, te kaže ovako: »Ono što tinja kao pritajen sukob ili neraščišćen račun između dvije ili više osoba i strana; razmirica, račun koji tko ima s kim; spor, raspra.«³¹ Riječ se nalazi i u *Velikome rječniku hrvatskoga standardnog jezika*, kojemu je glavna urednica Ljiljana Jojić (a koja je priredila i spomenuti Anićev rječnik), gdje se dopušta i naglasak *měđusobica* (uz *međusobica*), te se veli »razmirica«. ³² Za riječ pak *uzajmica* Anić kaže »pozajmica, zajam«, ³³

²⁵ Isto, 967.

²⁶ Usp. sljedeću rečenicu iz Markovićeve *Etike* (114): »Da uzmogne mišljenje (sudjenje) postati istinito, da uzmognu u našoj svijesti pretegnuti *istinite* sveze među pojmovi, tomu je potrebna *hotimična pozornost* na *sadržaje* pojmova, tomu je potrebno, da u svijesti prevladaju *sadržajne razložne* sveze nad svezami pukimi *mehaničnimi* t. j. nad svezami po pukoj *vremenoj sasobici ili zasobici*.«

²⁷ Vidi Parčić, *Vocabolario croato-italiano...*, 1163.

²⁸ Vidi Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. XXII, 407.

²⁹ Vidi Broz–Iveković, *Rječnik hrvatskoga jezika*, sv. II, 814.

³⁰ Vidi Joakim STULLI, *Rjecsoslòxje u komu donosuse upotrebljenja, urednia, mucsnia istieh jezika krasnoslovja nacsini, izgovaranja i prorjecsja*, Dubrovnik, Po Antunu Martekini, 1806, sv. 2, 634.

³¹ Vidi Anić, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika...*, 740.

³² Vidi Jojić (gl. ur.), *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika...*, 721.

³³ Vidi Anić, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika...*, 1702.

a Ljiljana Jojić »zajam«. ³⁴ Tu riječ nemaju ni Parčić, ni Broz–Iveković, ni Šonje, ali je bilježi Akademijin rječnik, gdje se međutim kaže ovako: ³⁵ »uzajaman, zajednički rad, kojim se pomažu dvije strane ili više njih«.

Kadšto pak valja biti oprezan, jer neke posve uobičajene riječi u Markovića ne znače ono na što smo danas (uglavnom) navikli. Primjerice, imenica *poreznik* ne znači 'službenik koji utjeruje porez', pa ni 'službenik koji u poreznom uredu razrezuje i obračunava porez', kako navodi Šonje, ³⁶ nego 'porezni obveznik'. Pridjev *stanovit* ne znači 'neki', nego 'stalan', 'pouzdan' (*fermo, costante, stabile*, kako kaže Parčić). ³⁷ Misljena imenica *značajnost* ne znači 'važnost', nego ono što Parčić na talijanski prevodi kao *fermezza di carattere*. ³⁸ A ni misljena imenica *usiljenost* ne znači 'neprirodnost', nego 'prisiljenost'. Pače i Parčić kaže *affettazione*, premda ima pridjev *usilan*, koji prevodi na talijanski kao *violento, forzoso*. ³⁹ Nadalje, *sastavina* znači 'sastavni dio čega', a ne možda 'složaj', *šara* znači 'boja', ili 'krasa', kako još ima Parčić, ⁴⁰ a ne 'ukrasni crtež u boji ili u više boja utkan, upleten ili izvezen na tkanini ili pletivu ili urezan na tvrdoj podlozi', kako nalazimo u Šonje. ⁴¹ Od dviju talijanskih riječi kojima Parčić prevodi imenicu *goj*, tj. *tranquillità* i *educazione*, Marković tu imenicu redovito rabi u značenju talijanske riječi *educazione*.

Napokon, valja upozoriti i na nekoliko manje poznatih riječi. To se, prije svega, odnosi na imenicu *pra*, koja je neobično važna za Markovićevu *Etiku* (a jednako je tako bitna i za Markovićevu etiku). Ta je imenica potvrđena u Parčićevu rječniku (*causa contenziosa, lite*), ⁴² te također u Akademijinu rječniku, gdje se kaže »*raspra, parba, pravda, tužba, svađa*«. ⁴³ Imenica *pra*, ruski *прѧ*, u vezi je s glagolom *preti* (*se*). Posrijedi je praslovljenski korijen **pr-*, od kojega se u nas javlja više osnova: *pr-* (npr. *pra*), *par-* (npr. *parba*), *pir-* [npr. *pre-pir-ati* (*se*)], *por-* (npr. *prije-por*). Takvih je jednosložnih imenica ženskoga roda tzv. *e*-sklonidbe (*žèna, žènè*) u nas razmjerno malo. Primjerice, osim imenice *pra*, u knjizi *Naglasni sustav standardnoga hrvatskog jezika* Bratoljub Klaić navodi još ove: *ckä* ('daska'), *kljä* (vrsta snijeti na žitu), *knä* (vrsta crvene boje) i *tmä* ('tama'). ⁴⁴ Budući da se imenica *pra* rijetko rabi, navodim ovdje cijelu sklonidbu:

³⁴ Vidi Jojić (gl. ur.), *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika...*, 1652.

³⁵ Vidi *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. XX, 235.

³⁶ Vidi Šonje (gl. ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika...*, 891.

³⁷ Vidi Parčić, *Vocabolario croato-italiano...*, 953. Parčić pridjev *stanovit* upućuje na *stanovan*, pa navodim talijanske otpovjednice toga pridjeva (952).

³⁸ *Isto*, 1182.

³⁹ *Isto*, 1074.

⁴⁰ *Isto*, 359.

⁴¹ Vidi Šonje (gl. ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika...*, 1215.

⁴² Vidi Parčić, *Vocabolario croato-italiano...*, 735.

⁴³ Vidi *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. XI, 351.

⁴⁴ Vidi Bratoljub KLAJĆ, *Naglasni sustav standardnoga hrvatskog jezika*, izvorni rukopis uredio Božidar Smiljanić, Zagreb, Nova knjiga Rast, 2013, 92.

	Jednina	Množina
N.	<i>prà</i>	<i>prè</i>
G.	<i>prê</i>	<i>pàrà</i>
D.	<i>prì</i>	<i>pràma</i>
A.	<i>prù</i>	<i>prè</i>
V.	<i>prò</i>	<i>prè</i>
L.	(o) <i>prì</i>	(o) <i>pràma</i>
I.	(s) <i>pròm</i>	(s) <i>pràma</i>

Marković ne bilježi naglasak u nominativu jednine, tj. *prà*, ali ga bilježi jedanput u genitivu jednine, i to kao *prè* (»Peti nasuprot kažu, da pràvo niče iz *prikornosti borbe i prè*, ter pravo nastaje tek *sporazumkom*, koji izmiruje i UKLANJA PRU.«).⁴⁵ To je zacijelo (nehotičan) propust, jer se u genitivu jednine očekuje dugosilazni naglasak (kao u čakavskome dvonaglasju *vodà, vodê*, gdje je *vodê* postalo od *vodê*).⁴⁶

Manje je uobičajena i imenica *vidok*, tvorena kao *svjedok*, dometkom *-ok*, istoga naglasnoga uzorka, tj. *vidok, vidòka*, a i sličnoga značenja, tj. 'onaj koji je nešto vidio', 'onaj koji je bio svjedokom čega'. Potvrđena je u Parčića (*soprantendente; vedetta; testimonio oculare*)⁴⁷ i u Akademijinu rječniku, gdje se navode ova tri značenja: 'nadglednik', 'očevidac' i 'vidik'.⁴⁸

Još su dvije imenice zanimljive: *zločinnica* i *tvor*. Prva ne toliko zbog značenja, jer je značenje razvidno, nego više zbog neobične (mocijske) tvorbe, budući da je u nas uobičajeno *zločinnka*, kako uglavnom navode rječnici (od navedenih, *zločinnica* je potvrđena samo u Akademijinu rječniku).⁴⁹ Međutim, ima slično tvorenih primjera, recimo *lakomica* prema *lakomac*, *šaljivica* prema *šaljivac*.⁵⁰

Što se pak tiče imenice *tvor*, uglavnom se navodi životinja, a znatno rjeđe *tvor* prema glagolu *tvoriti*, onako kako značenje opisuje Akademijin rječnik: »Ono, što je radom ostvareno, stvoreno, učineno; posljedak ili rezultat stvaralačkog rada, djelo, a gdjekada i sama radña.«⁵¹ Ipak, da te dvije imenice nisu u pravome smislu istozvučnice, pokazuje razlika u naglasku: životinja će biti *tvòr, tvòra*, a riječ koja znači 'djelo' – *tvôr, tvòra*. Potonji se naglasak može potvrditi u predgovoru već spomenutoga prijevoda babilonskoga spjeva *Enûma eliš*, gdje profesor László, zahvaljujući se na pomoći Erici Reiner, profesorici na Istočnjačkome

⁴⁵ Vidi Marković, *Etika...*, 178.

⁴⁶ U navedenome izdanju nisam na to posebno upozorio. Moguće je da je Markovića »povukao« naglasak iz nominativa jednine.

⁴⁷ Vidi Parčić, *Vocabolario croato-italiano...*, 1107.

⁴⁸ Vidi *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. XX, 836-837.

⁴⁹ *Isto*, sv. XXII, 937.

⁵⁰ Obje se riječi, i *lakomica* i *šaljivica*, navode primjerice u Šonjinu rječniku [(redom) 529, 1214].

⁵¹ Vidi *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. XIX, 28.

zavodu Sveučilišta u Chicagu (Oriental Institute of the University of Chicago), na jednome mjestu kaže da mu je pomagala »i_tvorom«, tj. »ì_tvorom«. ⁵² Tu se vidi da naglasak skače na prednaglasnicu, pa je dakle posrijedi, Lászlóovim nazivljem rečeno, »kratka bezvisica«. ⁵³

Zaključak

Tako nam jedan nevelik uzorak, svega dvjesto riječi uzetih iz Markovićeve *Etike*, od kojih većina pripada filozofskom ili pak, općenitije rečeno, znanstvenomu nazivlju, ali ima i primjera koji su dio općega jezika, istodobno pokazuje i Markovićevu skrb za (filozofsko) nazivlje, ali ujedno i stanje u kojem se danas nalazi hrvatski (književni) jezik. To posebice vrijedi za rječnike »suvremenoga« (književnoga) jezika, gdje se može potvrditi jedva kakvih dvadesetak posto navedenih riječi. Taj bi postotak zacijelo bio još porazniji da se sličnoj razglobi podvrgne golema Markovićeve *Logika*. Istom je s toga motrišta, tj. kada se ta činjenica u potpunosti osvijesti, moguće doista razumjeti ono na što je prije kakvih dvadeset i pet godina upozorio profesor László:

»Kada bismo se zarekli da svakim težatnim danom usvojimo po jednu novu rječ, za pedeset bismo godina ovladali istom petnaestima tisućama rječ. To je 10 posto popisanih rječ ili svaka deseta. A kako znamo, polovica naših rječ nije popisana, onda je to 5 posto ili svaka dvadeseta.« ⁵⁴

Osobito je zanimljivo da tu skrb za (filozofsko) nazivlje sam Marković ne shvaća kao neki prinos »čistunstvu« ili kao pokušaj da se (hrvatska) filozofija zatvori u uske hrvatske granice, nego upravo obrnuto, kao temeljni uvjet da se dohvati njezin »svesvjetski vidokrug«. Evo kako to obrazlaže u svojoj rukopisnoj *Logici*:

»Kosmopolitski biljeg filosofije udešava nam priliku da se ne podjarmimo pod koji inonarodni smjer filosofijski, recimo pod njemački, nego da baš u filosofiji obćenitoj svjetskoj nadjemo uztuk proti premoći germanskoga duha u nas. Da se je prosvjeti našoj pridići samo na njemačkoj, mi izgibosmo u pukom naslje-dovanju, i klica samorodna, samosvojna u nas usahnu. Ali su nam tuj takodjer Inglezi i Francezi, Talijani i sjeverni Slaveni, pa dakako prije svih i stari Heleni,

⁵² Vidi László, *Hvalopj'ev S'uncu*, 30.

⁵³ O »kratkim bezvisicama«, ili o »kratkim bezvisnim osnovama« vidi Bulcsú LÁSZLÓ, Bilješka o_književnōme naglasku hrvātskōme, *Suvremena lingvistika*, 22 (1996) 41-42, 333-391, posebice 351-352.

⁵⁴ Vidi Bulcsú LÁSZLÓ, Svaka dvadeseta rječ hrvatskoga jezika nije popisana!, *Globus*, 4. veljače 1994., 40. Svi su članci što ih je profesor László sredinom devedesetih godina prošloga stoljeća objavio u *Globusu*, imali urednički naslov. Ovdje je posrijedi propust, jer naslov bi zapravo trebao glasiti: Samo je svaka dvadeseta rječ hrvatskoga jezika popisana! Dakle ne da svaka dvadeseta *nije* popisana, nego samo svaka dvadeseta *jest* popisana.

u kojih nam je crpsti okrepne piće⁵⁵ na putu za istinom, dobrotom i ljepotom. I upravo ovo je znamen i vrijednost našega nastojanja oko znanosti na našem narodnom jeziku, da nam je tim dozvoljen i baš otvoren potrební svesvjetski vidokrug, da nam je možno obazirati se u znanosti našoj na romanske narode, na Engleze, na Slavene sjeverne, dok se dio Niemaca u filozofijskih predavanjih svojih premalo osvrću na druge sadanje narode, i prikazuje stvar tako, kao da ne treba ni znati za sadanje francezke i englezke filozofe. [...] I do ničesa nam ne budi toliko stalo, ništa ne držimo životnijim pitanjem našega znanstvenoga napredka, kako samostalnu porabu djelâ i onih drugih naroda pored Njemaca.«⁵⁶

Dakako, u vrijeme kada piše Marković na pameti ima »germanski duh«, te ustaje protiv njegova utjecaja. No koliko su te riječi zadržale svoju svježinu, svoju iznimnu važnost sve do dana današnjega, moguće je pokazati jednim posve jednostavnim »pokusom«. Recimo da u prvim dvjema rečenicama pridjeve *njemački* i *germanski* zamijenimo pridjevom *anglosaksonski*, te pročitamo potom te dvije »nove« rečenice. Evo kako bi one glasile:

»Kosmopolitski biljeg filozofije udešava nam priliku da se ne podjarmimo pod koji inonarodni smjer filozofijski, recimo pod anglosaksonski, nego da baš u filozofiji obćenitij svjetskoj nadjemo uztuk proti premoći anglosaksonskoga duha u nas. Da se je prosvjeteri našoj pridici samo na anglosaksonskoj, mi izgibosmo u pukom nasljedovanju i klica samorodna, samosvojna u nas usahnu.«

Taj nam preinačeni navodak, kao u kakvu zrcalu, pokazuje dokle smo stigli i gdje se nalazimo danas, nešto više od 125 godina nakon uvedbe Brozova pravopisa. I upravo je to razlog zašto je bilo važno objaviti Markovićevu rukopisnu *Etiku*. Ali dakako, to nije dovoljno, jer bi kritički trebalo objaviti cjelokupnu ostavštinu Franje pl. Markovića (ili makar što veći njezin dio). Ne samo zato da bi Markovićeva misao, misao dakle jednoga od najvažnijih hrvatskih filozofa otkada se u Hrvatskoj filozofira na hrvatskome jeziku, bila dostupna, nego i zato da se omogući uvid u silno bogatstvo filozofskoga nazivlja koje nam u svojim djelima nudi Marković. Jer, premda donekle protusmisleno, moglo bi se ustvrditi sljedeće: Marković je utemeljitelj hrvatskoga filozofskoga nazivlja; jedina je nezgoda u tome što ono, svojom glavninom, nije (bilo) prihvaćeno, pa nije ni moglo postati dijelom hrvatske filozofije.

⁵⁵ Riječ *pića* znači 'hrana', a u vezi je s glagolom *pitati* 'hraniti' (od čega je pridjev, a zapravo trpni particip prezenta *pitom*, kojemu bi temeljno značenje prema tome bilo 'uhranjen'). Parčić, među ostalim, veli *cibo, alimento* (*Vocabolario croato-italiano...*, 638), dočim se u Broz-Ivekovićevu rječniku, gdje je obilježen naglasak *pića*, kaže ovako: »hrana, osobito za stoku (n. p. sijeno, slama itd.)« (sv. II, 30).

⁵⁶ Vidi Franjo MARKOVIĆ, *Logika*, rukopis se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod oznakom XV 37. Navodim prema primjerku 2a, 6. Vidi o tome Marotti, O Markovićevim filozofskim rukopisima u arhivima HAZU, 121-124 (poglavlje O načelima priređivanja). Usp. i Marković, *Logika*, priredio Srećko Kovač, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 250 (uz nekoliko neznatnih razlika). Iz ovoga je malo duljega ulomka uzet i *motto* za ovaj članak.

Bojan Marotti*

Terminology in Marković's Ethics

Summary

Croatian philosopher, writer, and theatre and literary critic, the noble Franjo Marković (1845-1914), the first professor of philosophy at the restored University of Zagreb (1874), was born in Križevci, a small town in north-western Croatia. He attended the gymnasium at the Nobility Boarding School in Zagreb (1854-1862), and then studied Classics, Slavic studies, and philosophy in Vienna (1862-1865). He graduated in 1865, and the next year he passed his gymnasium professorship exam. He worked as an assistant at gymnasia in Osijek and Zagreb. In 1870, after one political protest, he left his service and went to Vienna for further study of philosophy, where he became a student of Herbart's follower Robert Zimmermann, receiving his PhD in philosophy in 1872. He returned to Zagreb, becoming editor of *Vienac* (1872-1873). In 1874 he was appointed as the first head of the Department for philosophy and the dean of the Faculty of Philosophy in Zagreb. He became a member of the Academy in 1876, and then rector of the University in the academic year 1881/1882. He continued to teach until his retirement in 1909.

The Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts, as well as the Archives of the Department for the History of Croatian Literature at the Institute for History of the Croatian Literature, Theatre, and Music (which is also part of the Croatian Academy of Sciences and Arts) preserve Marković's rich manuscript heritage. This heritage contains primarily philosophical manuscripts. They are to a large extent related to lectures (or preparations for lectures) at various stages of completeness, which Marković held to his students at the University until he retired in 1909 and also on later occasions, so to say, until he died. Those manuscripts refer to different sections of philosophy because Marković taught almost all segments of philosophy, from logics to aesthetics, as well as some sciences that are no longer regarded as parts of philosophy, for example psychology and pedagogy.

As the first professor of philosophy with a systematic teaching record, translating and writing in Croatian language (and not Latin, Italian, Hungarian or German), Marković made a substantial impact on the development of Croatian philosophical terminology, because in his philosophy, as it could be seen in manuscripts, Marković paid a great attention to the terminology in general, and especially to the philosophical terminology.

In this paper, his concern for (philosophical) terminology is demonstrated by the example of his *Ethics*. From this work, two hundred words have been

* Bojan Marotti, PhD, Institute for the History and Philosophy of Science, Croatian Academy of Sciences and Arts, Zagreb; Address: Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: bojan.marotti@zg.t-com.hr.

chosen, most of which can be considered philosophical or, broadly speaking, scientific terms, but some of them also belong to the general (or every day) language. To determine how many of these words have been verified in the Croatian language, six Croatian dictionaries were selected, as follows: Dragutin Parčić, *Vocabolario croato-italiano* (1901), Dictionary of the Croatian Academy of Sciences and Arts (1880-1976), Ivan Broz and Franjo Iveković, *Rječnik hrvatskoga jezika* (1901), Jure Šonje (ed. in chief), *Rječnik hrvatskoga jezika* (2000), Vladimir Anić, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (2004), and Ljiljana Jojić (ed. in chief), *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (2015). After comparing and analyzing, the conclusion was made that the most Marković's words have been verified in the Dictionary of the Croatian Academy, as well as in the Parčić's Croatian-Italian Dictionary, somewhat less than 55%, while the remaining four dictionaries contain either less than 20% (Broz-Iveković, Šonje and Anić) or slightly over 20% (Jojić). These numbers show Marković's concern for (philosophical) terminology, but, at the same time, they also point to the current state of Croatian (literary) language. And this is especially true if we look at the dictionaries of (Croatian) »contemporary« language, where barely twenty percent of Marković's words can be verified.

Marković is usually understood as an aesthetician, and also as a follower of Johann Friedrich Herbart, but both are doubtful due to the fact that we know very little about Marković's philosophy as a whole, better to say, we know only some chapters of that whole. Therefore, at the end of the paper, it is proposed that all Marković's manuscripts should be published, so that the thought of one of the most important Croatian philosophers could finally be researched in its wholeness.

Key words: Franjo Marković, ethics, (philosophical) terminology, Croatian philosophy, Croatian lexicography, history of the Croatian language, Croatian Literary Language.

(na engl. prev. Bojan Marotti)